

Columbiansche Tolubalsem / [Pieter van der Wielen].

Contributors

Wielen, P. van der 1872-1947.

Publication/Creation

Dieren : Opwijrda, 1915.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/wgv929hx>

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

Malmes

*Nyctoxylon
foliiferum*

COLUMBIAANSCHĖ TOLUBALSEM

DOOR

P. VAN DER WIELEN.

Overgedrukt uit het PHARMACEUTISCH WEEKBLAD 1915, No. 17.

COLUMBIAANSCH TOLUBALSEM

DOOR

P. VAN DER WIELEN.

Een te Amsterdam gevestigde Importeursfirma stond me op mijn verzoek een monster af van een partij Tolubalsem, door haar direct uit Columbia aangevoerd. De zeer aromatische, aangenaam naar vanilline riekende, bij kneden in de hand week wordende balsem liet zich gemakkelijk tot een zandkleurig poeder wrijven, dat bij staan aan de lucht de voor zuiveren Tolubalsem zeer kenmerkende roode verkleuring vertoonde, die bij langer staan in intensiteit vermindert.

De balsem voldeed geheel aan de beschrijving der Nederlandsche Pharmacopee; de hoeveelheid in zwavelkoolstof oplosbare bestanddeelen bedroeg 25,8 pCt. De bepaling hiervan, waarvoor in de Pharmacopee geen nadere omschrijving is gegeven, is als volgt

uitgevoerd: 2 g. van den fijngewreven balsem werden bij gewone temperatuur uitgetrokken met 100 cm³. zwavelkoolstof; het niet in zwavelkoolstof opgeloste gedeelte zette zich tegen den wand van de flesch af en werd, nadat de eerste hoeveelheid van het oplosmiddel was afgefiltreerd, nagewasschen met 20 cm³. zwavelkoolstof; hiermede werd het filter uitgewasschen en de totale hoeveelheid oplosmiddel uit een gewogen kolf afgedestilleerd. De rest werd gedurende een half uur gedroogd bij 100° en na bekoeling gewogen. Gevonden werd 516 mg. van een nagenoeg kleurlooze, bij staan aan de lucht rose wordende rest.

De reactie op hars, in de Aanvullingen en Wijzigingen II op de Pharmacopee opgenomen, viel negatief uit. Ook bij deze reactie werd de vage beschrijving der Pharmacopee gepreciseerd, door één g. fijngewreven balsem met 25 cm³. zwavelkoolstof onder terugvloeiing uit te koken, de verkregen oplossing te filtreren, de zwavelkoolstof af te destilleeren en de rest te koken met 3 cm³. ammonia. De rest lostte hierbij niet geheel op; de verkregen oplossing gelatineerde niet.

Hiermee is het onderzoek volgens de Nederlandsche Pharmacopee afgeloopen, zonder dat hierdoor evenwel zekerheid is verkregen, dat men met zuiveren Tolubalsem heeft te doen. Bij de bepaling van het zuur- en verzeepingscijfer volgens de Deutsche Pharmacopee werden eenigszins afwijkende getallen gevonden en wel voor het zuurcijfer 120,4 en voor het verzeepingsgetal 226,8, dus voor het estercijfer 106,4. Vooral dit laatste getal is hooger dan in de litteratuur wordt aangegeven. Het hoogste getal, dat ik in de mij ten dienste staande litteratuur voor het estercijfer vond, is 88,9. Dit cijfer wordt gegeven in Evan's Analytical Notes for 1913, p. 67, voor een balsem met een zuurcijfer van 116,2 en een verzeepingscijfer van 205,1. De Deutsche Pharmacopee geeft voor het zuurcijfer 112,3—168,5 en voor het verzeepingsgetal 154,4—190,9; de Belgische Pharmacopee geeft dezelfde cijfers zonder de decimalen, terwijl in de Amerikaansche Pharmacopee het hoogste verzeepingscijfer, dat toegelaten wordt, 188,4 is. De Fransche Pharmacopee stelt alleen eischen voor het zuurcijfer (112—168); de Britsche Pharmacopee geeft als zuurcijfer op 107,4—147,2 en als verzeepingsgetal 170—202.

Het afwijkende gedrag ten opzichte van het verzeepingscijfer gaf me aanleiding, den balsem nader te onderzoeken. Zoo hecht BRAITHWAITE groote waarde aan het verzeepingscijfer van het in zwavelkoolstof oplosbare gedeelte van den Tolubalsem; hij geeft (*Yearbook of Pharmacy* 1895, p. 394) voor zuivere balsems hiervoor de volgende getallen: 303,5; 331; 340; 352,7 en 364.

De uit zuiveren balsem afgescheiden rest is volgens BR. kristallijn, terwijl bij vervalschte monsters de zwavelkoolstofrest harsachtig, op Canadabalsem gelijkend, is. De Britsche Pharmacopee eischt dan ook, dat na uittrekking met zwavelkoolstof en verdamping van dit uittrekmiddel, een kristallijn residu achterblijft. De uit den onderzochten balsem in de *koude* in zwavelkoolstof opgeloste bestanddeelen waren kristallijn; het zuurcijfer dezer rest was 193, het verzeepingscijfer 358. Bovendien geeft deze rest, in ijsazijn opgelost, met een paar druppels sterk zwavelzuur een intens violetroode verkleuring, terwijl volgens de Amerikaansche Pharmacopee bij aanwezigheid van hars deze kleur groen zou zijn. Ook de reactie, door de Amerikaansche Pharmacopee aangegeven voor onderzoek op de aanwezigheid van hars of copaivabalsem, viel negatief uit. Deze reactie bestaat hierin, dat 1 g. van den balsem wordt geschud met 8 cm³. petroleumaether gedurende vijf minuten, en daarna de bovenstaande vloeistof wordt geschud met een gelijk volumen van een waterige oplossing van koperacetaat (1 : 1000). Bij aanwezigheid van een der bovengenoemde stoffen wordt de petroleumaetherlaag intens groen gekleurd.

Met kalk en water uitgekookt, wordt een geel gekleurd filtraat verkregen, dat met zoutzuur in geringe overmaat een overvloedig kristallijn neerslag geeft van kaneelzuur. (Fransche en Oostenrijksche Pharmacopeeën).

Ten slotte werd nog het cinnamēne-gehalte bepaald, door 5 g. van den fijngevreven balsem uit te schudden met 100 g. aether onder toevoeging van 5 cm³. water en 5 cm³. natronloog gedurende 15 minuten, daarna de aetherische oplossing af te gieten en deze in een scheitrechter nog driemaal telkens met 5 cm³. water en natronloog uit te schudden, totdat de alkalische vloeistof met overmaat zoutzuur ternauwernood meer troebel wordt. Van de op deze wijze verkregen aetherische oplossing wordt een evenredig deel afgefiltreerd (85 g. of meer, naar het uitkomt) en hiervan de aether afgedestilleerd uit een gewogen kolf. De rest wordt gedurende een half uur bij 100° gedroogd en gewogen. Gevonden werd 6,4 pCt. cinnamēne met een verzeepingscijfer van 232,5. Uit den aard der zaak was hier het zuurcijfer nul.

Niettegenstaande het afwijkende estercijfer heeft de balsem alle kenmerken, die voor zuiveren Tolubalsem worden opgegeven en, in verband met zijn zeer aangenaam aroma, van een balsem van goede qualiteit. Het schijnt me daarom juister, het bovenste

grenscijfer, dat voor het estercijfer wordt opgegeven, te verhoogen, of in navolging van de Fransche Pharmacopee geen eischen te stellen voor dit cijfer, dan wel den balsem aan de hand van de eischen, gesteld in de Amerikaansche, Belgische Duitsche en Engelsche Pharmacopeeën voor het verzeepingscijfer, als niet deugdelijk aan te merken.

*Pharmaceutisch-Galenisch Laboratorium der
Universiteit van Amsterdam.*

**DE EERSTE NEDERLANDSCHE PHARMACOPEE,
1636 — 5 MEI — 1936,**

DOOR

Prof. P. VAN DER WIELEN.

(MET PLATEN.)

Overgedrukt uit het NEDERL. TIJDSCHRIFT VOOR GENEESKUNDE
— Jaargang 80. No. 18. (1917—1923). Zaterdag 2 Mei 1936. —

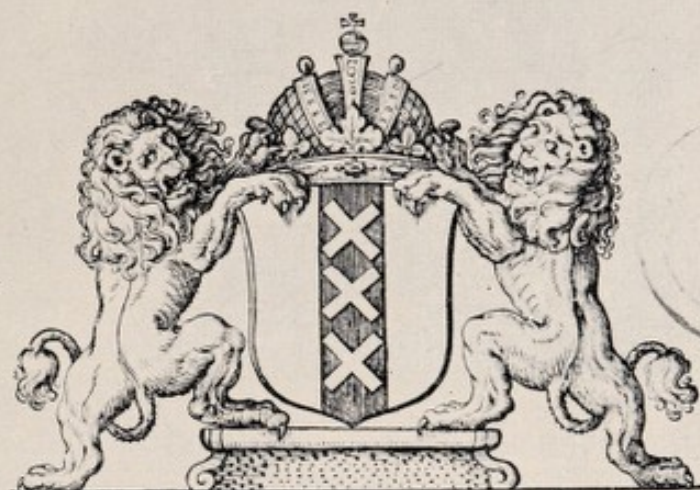
丁巳
L

PHARMACOPOEA

AMSTELREDAMENSIS,

Senatus Auctoritate

munita. *recognita*

AMSTELREDAMI,

Apud GVILIELMVM & IOHANNEM BLAEV,

MDCLXXXVI.

Cum Privilegio.

Fig. 1. Titelblad van de eerste uitgave der Amsterdamsche *Pharmacopoe*.
Amstelredami 1636. 4°.

P. VAN DER WIELEN,
DE EERSTE NEDERLANDSCHE PHARMACOPEE.

Fig. 2. Titelblad van de eerste uitgave der Amsterdamsche *Pharmacopoea*. Amstelaed. 1636. 12°.

Fig. 5.

Fig. 6.

P. VAN DER WIELEN,
DE EERSTE NEDERLANDSCHE PHARMACOPEE.

Fig. 3. Voorblad der Haagsche *Pharmacopee*. Hagae Comitum 1659.

P. VAN DER WIELEN,
DE EERSTE NEDERLANDSCHE PHARMACOPEE.

Fig. 4. Voorblad der Alkmaarsche *Pharmacopee*. Almeriae 1723.

P. VAN DER WIELEN,
DE EERSTE NEDERLANDSCHE PHARMACOPEE.

DE EERSTE NEDERLANDSCHE PHARMACOPEE,

1636 — 5 Mei — 1936,

DOOR

Prof. P. VAN DER WIELEN.

(MET PLATEN.)

Eenige willekeur in het vaststellen van den datum, waarop door het verschijnen eener nationale pharmacopee, de *Pharmacopoea Amstelredamensis*, een einde werd gemaakt aan de verwarring in Nederland bij het voorschrijven van geneesmiddelen en aan de afhankelijkheid van buitenlandsche voorschriftenboeken, is gevolg van niet met elkaar overeenstemmende data bij invoering, opdracht en uitgave. Den 29sten April werd het *Extractum ex Statutis Amstelredamensibus* gepubliceerd, waarbij het nieuwe dispensatorium, met uitsluiting van alle andere, als officieel voorschriftenboek den Amsterdamschen artsen en apothekers werd opgelegd. De opdracht der samenstellers aan Burgemeester en Raad werd echter 5 Mei gedateerd; het Privilegie der Staten van Holland en West-Friesland, waardoor sanctie aan de uitgave werd verleend, is van 9 Mei 1636. De vijfde Mei scheen mij de meest aangewezen datum om het feit te herdenken, dat de eerste Nederlandsche *Pharmacopee* verscheen; immers, op dien datum is het „Accipite itaque, quam dicatum imus, Pharmacopoeam, prius nostram, nunc vestram” gedateerd en werd dus het werk van ernstige studie en gemeen overleg der samenstellers eigendom der gemeenschap.

De beteekenis eener pharmacopee is voor geneesheer en apotheker thans ten minste even groot als 300 jaar geleden, maar kende de arts van voor 300 jaar het gemis, de arts van heden aanvaardt de zekerheid, die een voor geheel een land geldend voorschriftenboek hem bij het voorschrijven zijner geneesmiddelen geeft, als iets, dat van zelf spreekt.

Het gemis aan een nationale *Pharmacopee* werd sterker gevoeld, naarmate de behoefte aan geneesmiddelen grooter was. In tijden, dat veel zieken de hulp der artsen inriepen, leverde het een groot voordeel op, dat een samengesteld voorschrift door een enkelen naam kon worden aangegeven en men dan de zekerheid had, dat het voorgeschrevene de gewenschte samenstelling had. De pest, die in 1635 in geheel Europa heerschte, gaf den stoot, waardoor uitvoering werd gegeven aan het voorzien in een lang gevoelde behoefte. De in Nederland gebruikte voorschriftenboeken waren verouderd, zoo bijvoorbeeld het in de Amsterdamsche keur van 1550 voorgeschreven *Antidotarium* van NICOLAUS PRAEPOSITUS:

„Item, dat van nu voortaan gheen Apothekers eenige Composita Medicamenta maken ofte vercoopen zullen, tenzij dat zij int maken van dezelve gevolcht zullen hebben de descriptie van NICOLAUS PRAEPOSITUS”.

Of wel het waren voorschriftenboeken, die wisselend van herkomst en wisselend van inhoud waren. Eenheid was verre te zoeken. Elders bestonden reeds voorschriften voor het gebruik van bepaalde werken als richtsnoer voor het bereiden van geneesmiddelen. In Napels en Parijs was het oorspronkelijke, omstreeks 1140 door NICOLAUS PRAEPOSITUS of SALERNITANUS geschreven *Antidotarium* reeds in de 14e eeuw als officieel winkelboek voorgeschreven. Het in Amsterdam voorgeschreven werk was het *Antidotarium magnum* NICOLAI PRAEPOSITI (of *ad aromatarios*), dat een in de 14de eeuw gemaakte compilatie was uit de werken van MESUE, NICOLAUS en anderen. De eerste in Europa van regeeringswege uitgegeven officieele *Pharmacopee* is van 1498; zij werd in Florence uitgegeven. De in 1598 voor Neurenberg officieel vastgestelde *Pharmacopee* was het *Dispensatorium* van VALERIUS CORDUS, waarvan de eerste druk in 1535 verscheen. De schrijver overleed reeds in 1544. In nagenoeg alle landen verschenen bewerkingen van CORDUS' werk. De eerste Nederlandsche uitgave verscheen in 1590 in Leiden met het *Diarium pharmacoporum parandorum* van den Middelburgschen geneesheer MATHIAS DE L'OBEL. In 1592 verscheen in Amsterdam een vertaling van MART. EVERAERT met de verklaring van PEETER VAN COUDENBERCH en annotaties van JAC. SYLVIUS. Naast deze waren de Augsburgsche *Pharmacopee* (Iste uitgave van 1564), de Keulsche *Pharmacopee* van 1565 en de Londensche *Pharmacopee* van 1618 in gebruik, gevolg ook van het uitgebreide handelsverkeer, maar aanleiding gevend tot een voor een richtige uitoefening der genees- en artsennijbereidkunst weinig bevorderlijke verwarring.

Een verrassende rijkdom aan voorschriftenboeken is uit het begin der 17de eeuw en daarvóór tot ons gekomen, maar van deze schijnt het *Dispensatorium* van VALERIUS CORDUS, de Neurenbergsche *Pharmacopee*, het meest gebruikt en gewaardeerd te zijn geweest. De opdracht aan de vroedschap in de eerste Amsterdamse *Pharmacopee* doelt er op; het voorbericht vermeldt eenigszins weifelend, dat te Neurenberg het eerst een poging werd gedaan een eigen voorschriftenboek te krijgen. Beter dan wie ook hebben de samenstellers der eerste Nederlandsche *Pharmacopee* den toenmaligen toestand op medisch en pharmaceutisch gebied geschilderd en aan hetgeen opdracht en voorbericht ons melden, wordt beter niets toegevoegd.

De geschiedenis van het tot stand komen, de namen der samenstellers worden ons in de *Pharmacopee* zelve onthouden. Het zijn in de opdracht de medici van de stad, in het voorbericht de leden van het Collegium Medicum, de besturende artsen en apothekers, die, zonder dat hun namen worden genoemd, tot den lezer spreken.

Voor al door de studie, die ROGGE in 1880 1) aan NICOLAAS TULP wijdde, zijn wij van het ontstaan der *Pharmacopee* voldoende op

1) *Gids*, 1880, III, blz. 76—125.

de hoogte en is de vader onzer pharmacopeeën ons geen vreemde. Een citaat uit ROGGE's levensbericht, waarnaar wij den belangstellende overigens verwijzen, moge hier volgen:

„Augsburg, Keulen en Londen hadden, op het voetspoor van Neurenberg, eigen pharmacopoeën ingevoerd. Het werd meer dan tijd, dat in Amsterdam hetzelfde werd gedaan, en alzoo aan de verwarring en onzekerheid op dit gebied der geneeskunde een einde gemaakt. TULP was de eerste, die de handen aan het werk sloeg. Den 18den April 1635 bracht hij het onderwerp ernstig ter sprake, bij gelegenheid dat vele voorname geneeskundigen bij hem ter maaltijd waren. Zijn voorstel, om een nieuw winkelboek op te stellen, werd met grooten bijval begroet. Dadelijk koos men een zestal dokters, die, onder leiding van TULP, de zaak zouden uitvoeren. Binnen weinige weken was het werk voltooid, ongetwijfeld omdat TULP reeds een ontwerp gereed had. De Amsterdamsche pharmacopoeia, die weldra door drie der voornaamste apothekers en door alle dokters werd goed gekeurd, was hoofdzakelijk zijn werk.”

Van de reeks geschriften, die TULP ons heeft nagelaten, is dit, zijn eerste belangrijke werk, wel het meest blijvende. Immers, terecht wordt de Amsterdamsche *Pharmacopee* aangemerkt als de directe voorgangster onzer tegenwoordige *Pharmacopee*. In hetzelfde jaar als de officieele quarto-uitgave bij BLAEU verscheen, werd een duodecimo-uitgave bij WITSTENIUS gedrukt (zie fig. 1 en 2).

De Latijnsche uitgave en de Hollandsche vertaling ervan zijn tot 1731 ten minste 18 keer herdrukt. In dien tijd volgden 's-Gravenhage (1636) (zie fig. 3), Leiden (1638, feitelijk pas 1702), Brussel (1641), Gent (1652), Utrecht (1656), Antwerpen (1660), Leeuwarden (1687), Haarlem (1693), Dordrecht (1708), Rotterdam (1709), Alkmaar (1723) (zie fig. 4), Groningen (1729), Leuven (1747) het voorbeeld van Amsterdam. De meeste ervan werden meermalen herdrukt of er verschenen nieuwe uitgaven van. Een enkele, bijvoorbeeld de Haagsche, muntte uit door de wijze, waarop zij was ingericht en was door opgaven van gebruikte literatuur wegwijzer voor verdere studie. Wat de Amsterdamsche *Pharmacopee* betreft, zij bleef tot 1726 onveranderd; in dat jaar werd van TULP's werk een nieuwe bewerking, de *Pharmacopoea Amstelædamensis renovata*, uitgegeven, evenals haar voorgangsters in 4° en 12°; ditmaal beide bij denzelfden uitgever, PETRUS VAN DEN BERGE. Ook deze beleefde in het Latijn en in de vertaling een aantal herdrukken, totdat in 1792 de *Pharmacopoea Amstelodamensis nova* verscheen; hiervan is een Nederlandsche vertaling van 1795 verschenen; herdrukken zijn ons niet bekend. Een zeer volledige lijst van alle in Nederland vóór de uitgave der eerste landspharmacopee verschenen pharmacopeeën gaf W. F. DAEMS 1). Een volledige verzameling bestaat er niet, is zelfs niet aanwezig in de zoo rijke bibliotheek der Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst. Het zijn veelal boeken en boekjes, waarvan de titelplaten, de een wat fraaier dan de ander, op zich zelf een studie waard zijn. Zij zijn rijk gevarieerd in voorstelling, van het eenvoudige stadswapen af tot afbeeldingen van volledige apotheken,

1) *Pharm. Wkbl.* 1935, b'z. 1048.

met den voorschrijvenden arts en den geneesmiddelen bereidenden apotheker. Die in de *Pharmacopoea Almeriana* (de Latijnsche naam van Alkmaar gaf een Duitschen geschiedschrijver aanleiding om haar tot de Spaansche pharmacopeeën te rekenen) geeft het model, waarnaar de oude apotheek in het Stedelijk Museum te Amsterdam is ingericht (zie fig. 4). Ze geven, zooals ons VAN ANDEL in zijn drie zoo fraai verluchte opstellen over „De Geneeskundige praktijk der 17de eeuw naar Titelprenten” toonde 1), een beeld van toestanden op medisch en pharmaceutisch gebied.

Ontstond de eerste Amsterdamsche *Pharmacopoe* in de dagen van den grootsten opbloei („De Nederlandsche Republiek der zeventiende eeuw was groot, omdat zij bijna op elk gebied alle beschaafde natiën van dien tijd verre vooruit was”, getuigt ROGGE in zijn opstel over TULP), de eerste Nederlandsche *Pharmacopoe* ontstond in de dagen van onze grootste vernedering. De *Pharmacopoe*, die een einde maakte aan de gevolgen van de veelheid der meestal naast en door elkaar gebruikte en ook niet gebruikte stedelijke pharmacopeeën, verscheen onder den titel van *Pharmacopoea Batava* in 1805. In het voorbericht van deze pharmacopee getuigen de samenstellers over de stedelijke pharmacopeeën:

„Hierom zijn dan ook deze artsenijsmengkundige voorschriften langzamerhand, gelijk zij dat verdienden, in onbruik geraakt, ofschoon sommige nog, schoon slechts in naam, bestaan.”

Iets verder lezen we echter:

Het is intusschen in de stad Amsterdam alleen, dat een verzameling van voorschriften is ingevoerd, van veel voortreffelijker aard, en door de beroemde opzigtters van het Collegium Medicum in den jare 1792, onder den titel van *Nieuwe Amsterdamsche Apotheek*, met zoo veel beleid en kunde vervaardigd, dat, tot geen gering voordeel der kunst, de meeste der winkel-voorschriften geheel nieuw, en volgens beproefde regels der Scheikunde zijn opgegeven.”

Naar uiterlijk en innerlijk toont de *Pharmacopoea Batava* overeenkomst met de *Pharmacopoea Amstelodamensis nova*, wat dan ook ruiterlijk in de voorrede wordt erkend. Met wisselende tusschenperiodes verschenen daarna als 5de tot 10de bewerking van TULP's *Pharmacopoe* de *Pharmacopoea Belgica* (1823), de *Pharmacopoea Neerlandica* (1851), de *Pharmacopoea Neerlandica Editio altera* (1871), de 3de (1890), 4de (1906) en 5de uitgave (1926) der Nederlandsche *Pharmacopoe*. Was de Latijnsche tekst der eerste 7 uitgaven maatgevend, in de laatste 3 is het Nederlandsch de leidende taal geworden; de 10de uitgave van de eerste in Nederland verschenen pharmacopee verscheen zelfs niet meer in een Latijnsche vertaling.

Het is verleidelijk, den inhoud van elk dezer pharmacopeeën volgende, beschouwingen ten beste te geven over de ontwikkeling der inzichten op medisch gebied. Spiegel van haar tijd noemt TSCHIRCH terecht een pharmacopee. Politiek-historisch komt dit wel uit in de titels der Nederlandsche pharmacopeeën, maatschap-

1) *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1933, blz. 4991 en 5402; 1934, blz. 69.

pelijk in het feit, dat de Bataafsche pharmacopee eenheid bracht in nationale verscheidenheid in voorschriften; de 4de uitgave der Nederlandsche *Pharmacopee* heeft als hoofdkenmerk, dat ze mede den grondslag legde voor de eenheid bij sterkwerkende geneesmiddelen over geheel de wereld. Vreemd zouden de samenstellers der *Pharmacopee* van 1636 opzien, wanneer ze in het rode geslacht van hun voedsterkind pharmacologische en tot in uiterste verfijning opgevoerde chemische onderzoekmethodes, en daarnaast een eenvoud van samengestelde voorschriften vonden, welke zij, als in strijd met al wat wetenschap werd geacht, zouden veroordeelen. Over den inhoud van onze eerste *Pharmacopee* is reeds menigmaal geschreven, eerst door STOEDER in zijn „Onze Pharmacopeeën” 1), het laatst in het reeds aangehaalde stuk van DAEMS. Nimmer verscheen, voorzoover ons bekend, een vertaling van de Latijnsche Opdracht en van het voorwoord der *Pharmacopee* van 1636. De inhoud der beide stukken is nog steeds de kennisneming waard. De vertaling van de opdracht moge hier volgen:

Aan Burgemeesters en vroedschap van de stad Amsterdam.

Edelachtbare en vroede Heeren.

Het is Uw stad, die voor U en Uw medeburgers deze *Pharmacopee*, die wij U komen aanbieden, het licht heeft doen zien, opdat eenerzijds de artsen met de apotheek, anderzijds de apothekers met der artsen wetenschap bekend worden. Deze beide allernoodzakelijkste, ja voornaamste stutten der medische praxis hebben wij tot heden moeten missen. Wij zagen (en wij wilden wel, dat wij het niet hadden behoeven te zien), welk een nadeel hieruit voor de patiënten voortvloeide en hoe onzeker, om niet te zeggen hoe vruchteloos, dikwijls zelfs de wijste voorschriften hierdoor waren. Maar thans is het anker uitgeworpen, dat het dobberende schip op zijn plaats zal houden; thans is het koord gevonden, dat de losse takken zal samen binden. De beroemdste steden van gansch Europa zijn ons met haar voorbeeld voorgegaan: ieder van deze heeft haar eigen *Pharmacopee*, en daarin een uitgelezen verzameling van die geneesmiddelen, die men voor zijn zieken en zijn stad het dienstigst achtte. Dezen weg hebben wij reeds lang gezien; reeds lang heeft ons de hachelijke en gevaarlijke heerschappij van het blinde toeval zeer geërgerd. Maar Uw stad groeide tot zulk een omvang en het aantal apotheken werd zoo rijkelijk groot, dat ieder zich van deze zaak verre hield. En wat zou men kunnen doen? Wanneer niemand het ijs breekt, wanneer niemand Hercules zijn knots uit de handen wringt, moet men zich in het onvermijdelijke schikken. Dat hebben wij dan ook gedaan, en wel zoo lang, totdat men in ons college met algemeene stemmen is gekomen tot een lijst van geneesmiddelen, van welke wij hopen, dat zij in alles orde zal scheppen en dat zij het richtsnoer zal zijn, waarnaar in het vervolg de apothekers zich zullen richten als naar schietlood en waterpas. Wij, edelachtbare Heeren, bieden U het kind, dat wij hebben ontvangen, aan; maar gij zijt, daar gij het erkent, de vader: wij geven de stof, gij echter den vorm; en daarom ontvangt het kind terecht zijn naam van U en tevens het aanzien, dat met dezen naam strookt. Aanvaardt dus de *Pharmacopee*, die wij U komen opdragen. Vroeger was zij de onze, nu is zij de Uwe. Ontvangt haar met open armen; verzorgt haar goed; verdedigt haar krachtig; en hij, die niet door weldaden wordt bewogen, moge door plicht worden gedwongen. De stad, die gij bezit, is groot en heerlijk. Zij heeft veel, dat velen bewonderen. Maar boven aller bewondering en aller begrip gaat die nauwe vriendschapsband, die hier de Muzen met Mercurius en Mercurius met de stad verbindt en Uw stad op haar beurt met de geheele wereld. Dit is

1) *Pharm. Wkbl.* 1889/90. No. 23.

immers Uw roemt, dat gij door geen grenzen beperkt zijt, maar dat de grenzen van het heelal de Uwe zijn. Zooals alle stralen van den cirkel in het middelpunt samenkomen, zoo komen de stroomen van alle bronnen tezamen in Uw boezem. Moge God geven, dat wij deze uitverkoren stad lang in welvaart aanschouwen. Dat zij door zoo roemrijke namen veilig beschermd, wijs bestuurd en in het belang van de gemeenschap getrouw moge worden beheerd. Van ganscher harte wenschen wij dat.

Te Amsterdam, den 5den Mei 1636.

De artsen van Uw stad.

De Latijnsche tekst bewijst, dat het Latijn onzer medische en pharmaceutische voorouders den naam „potjes-Latijn” niet verdient.

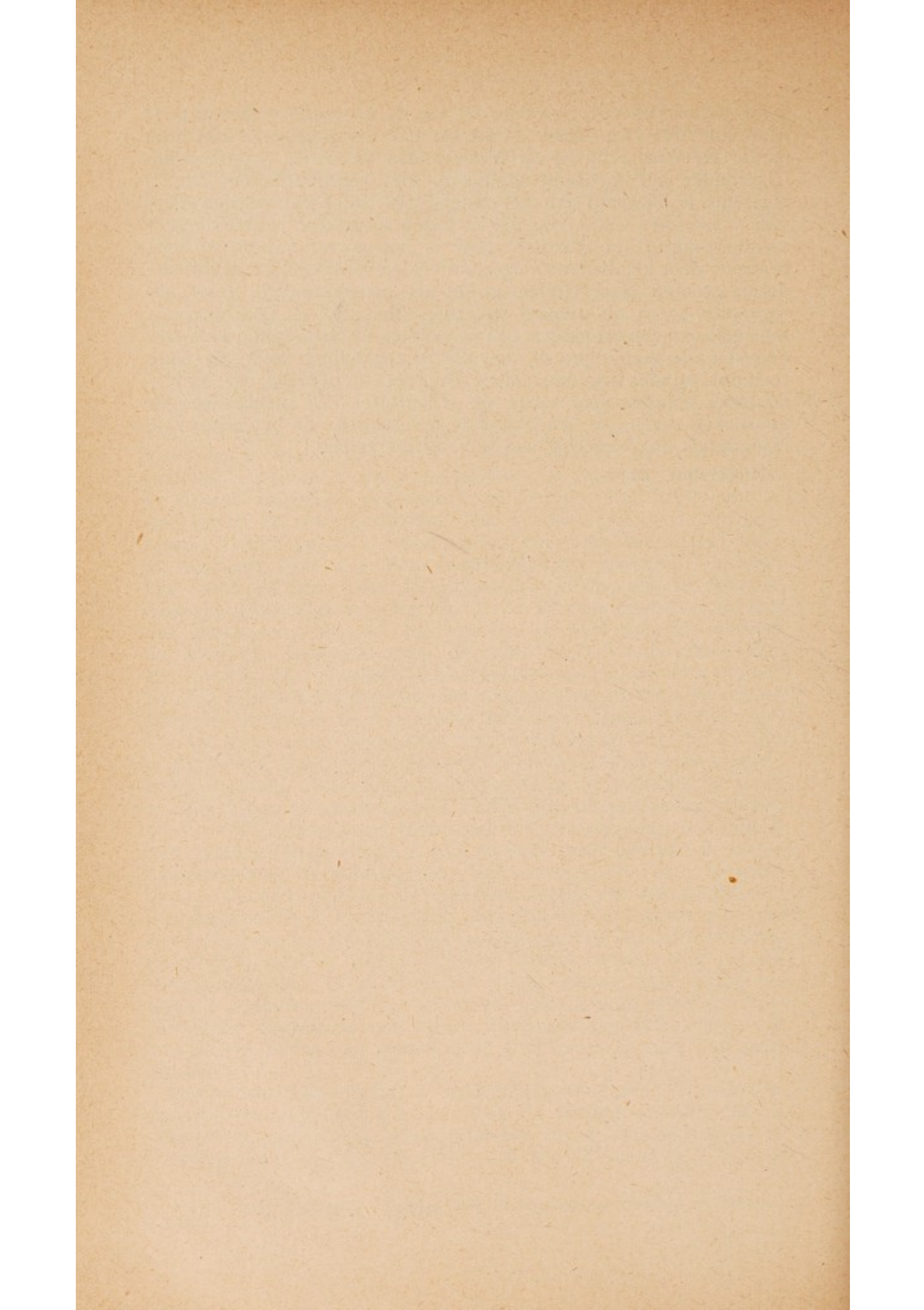
Ten slotte de man, dien ik den Vader der Nederlandsche pharmacopeeën heb genoemd. Een vreemdeling, dr. PHIL. LUDWIG WITWER, was de eerste, die een levensbericht van TULP gaf (Neurenberg 1785). Prof. H. F. THYSSEN publiceerde in 1824 een voorlezing over TULP 1). ROGGE's opstel in *de Gids* vermeldde wij reeds, prof. THYSSEN's kleinzoon promoveerde in 1881 te Amsterdam op een proefschrift, getiteld: *NICOLAAS TULP als geneeskundige geschetst, een bijdrage tot de geschiedenis der geneeskunde in de 17de eeuw*. Prof. ISRAELS, hoogleeraar in de geschiedenis der geneeskunde, was zijn promotor. TULP's groote verdiensten als anatoom, als arts, als burger en regeerder worden in deze levensberichten geroemd. Ofschoon zijn naam wel boven het spreekgestoelte in de aula der Amsterdamsche Universiteit prijkt, was TULP nimmer Hoogleeraar aan het Athenaeum; wel was hij Curator. In 1628 volgde Scheepen dr. NICOLAAS PIETERSZ. TULP dr. JOAN FONTEYN als „ontleeder en voorlezer in d'Ontleed- en Heelkunde” op. Hij was toen 35 jaar. In 1653 droeg hij zijn ambt over aan dr. JOAN DEYMAN en in 1654 werd hij Burgemeester van Amsterdam. Op 81-jarigen leeftijd overleed TULP den 12den September 1674 in den Haag, waar hij, als Gecommitteerde Raet van de Heeren Staten van Holland en Westvrieslandt, vertoefde. Den 18den September werd hij in de Nieuwe Kerk te Amsterdam ter aarde besteld. Korte data uit een nuttig besteed leven. TULP's beteekenis blijkt wel uit zijn omgang, niet alleen met de hoogst geplaatsten in stad en land, maar ook met de meest beteekenenden op kunstgebied. Met VONDEL, die hem in meer dan één gedicht vereeuwigde; met REMBRANDT, die hem schilderde. Zijn beeltenis is in verschillende periodes van zijn leven voor ons bewaard gebleven. Geschilderde portretten van hem zijn bekend, geschilderd door C. VAN DER VOORT (1624), REMBRANDT (op de Anatomische les, 1632), N. ELIAS (1634), FRANS HALS (1644) en wellicht anderen; QUELLINUS vereeuwigde hem in marmer. Niet één dezer weergaven van TULP's beeltenis overtreft echter die van de ets, welke JAN BISSCHOP of EPISCOPIUS in 1672 van hem maakte.

Het is naar deze ets, dat de Koninklijke BEGEER te Voorschoten op mijn verzoek TULP's beeltenis op de penning maakte, die ter herinnering aan het 300-jarige jubileum van de uitgave der eerste Nederlandsche *Pharmacopee* door den medailleur M. P. J. FLEUR

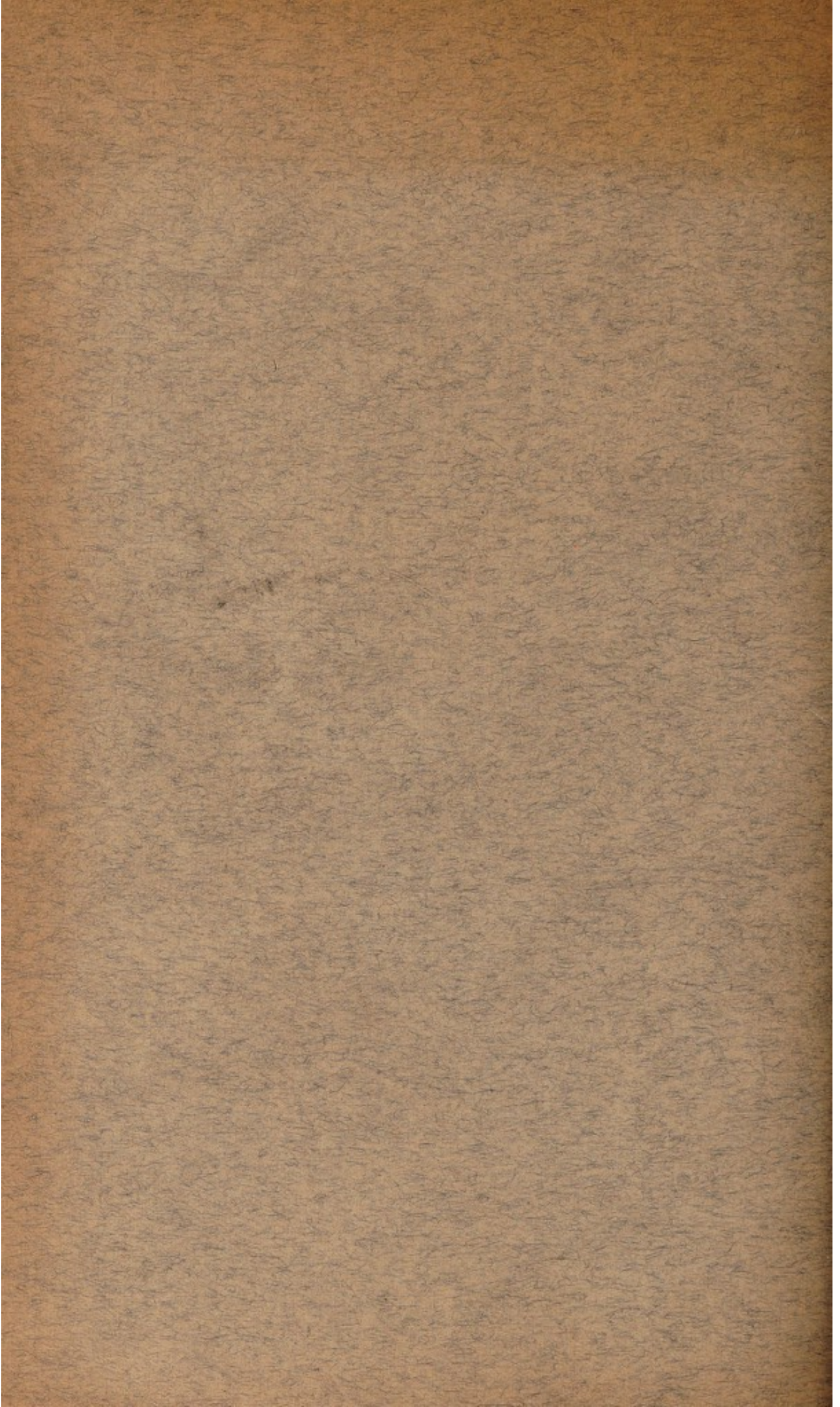
1) N. G. VAN KAMPEN's *Magazijn voor Wetenschappen, Kunsten en Letteren*, III. 391. vv.

werd ontworpen (zie fig. 5 en 6). Op de keerzijde is het wapen, waaraan TULP zijn naam dankt en dat als gevelsteen zijn huis op de Keizersgracht bij de Westermarkt versierde, aangebracht. Daaronder het medische embleem. Het randschrift om TULP's beeltenis is ontleend aan het onderschrift onder den tweeden staat van BISSCHOP's ets: „Hic ille utrinque sospitator TULPIUS inser-viando Sanitati et Patriae” (Dit is het portet van TULP, heil-brenger, door het dienen van gezondheid en vaderland). Een spreuk, dezen grooten Nederlander, groot als geneeskundige, groot als regeerder, groot als mensch, waardig. Medische en pharmaceuti-sche gelegenheidspenningen zijn er weinige in Nederland, waar een hoogstaande penningkunst niet die belangstelling heeft, die haar toekomt, minder nog dan elders. De jubileumpenning der Neder-landsche *Pharmacopée* moge de schrijftafel van menig arts en apotheker sieren, als een blijvende herinnering aan het begin van Nederlands onafhankelijkheid ook op dit gebied.

Hilversum, 1936.

917

HET VIJFDE INTERNATIONALE CONGRES VOOR DE GESCHIEDENIS DER GENEESKUNDE

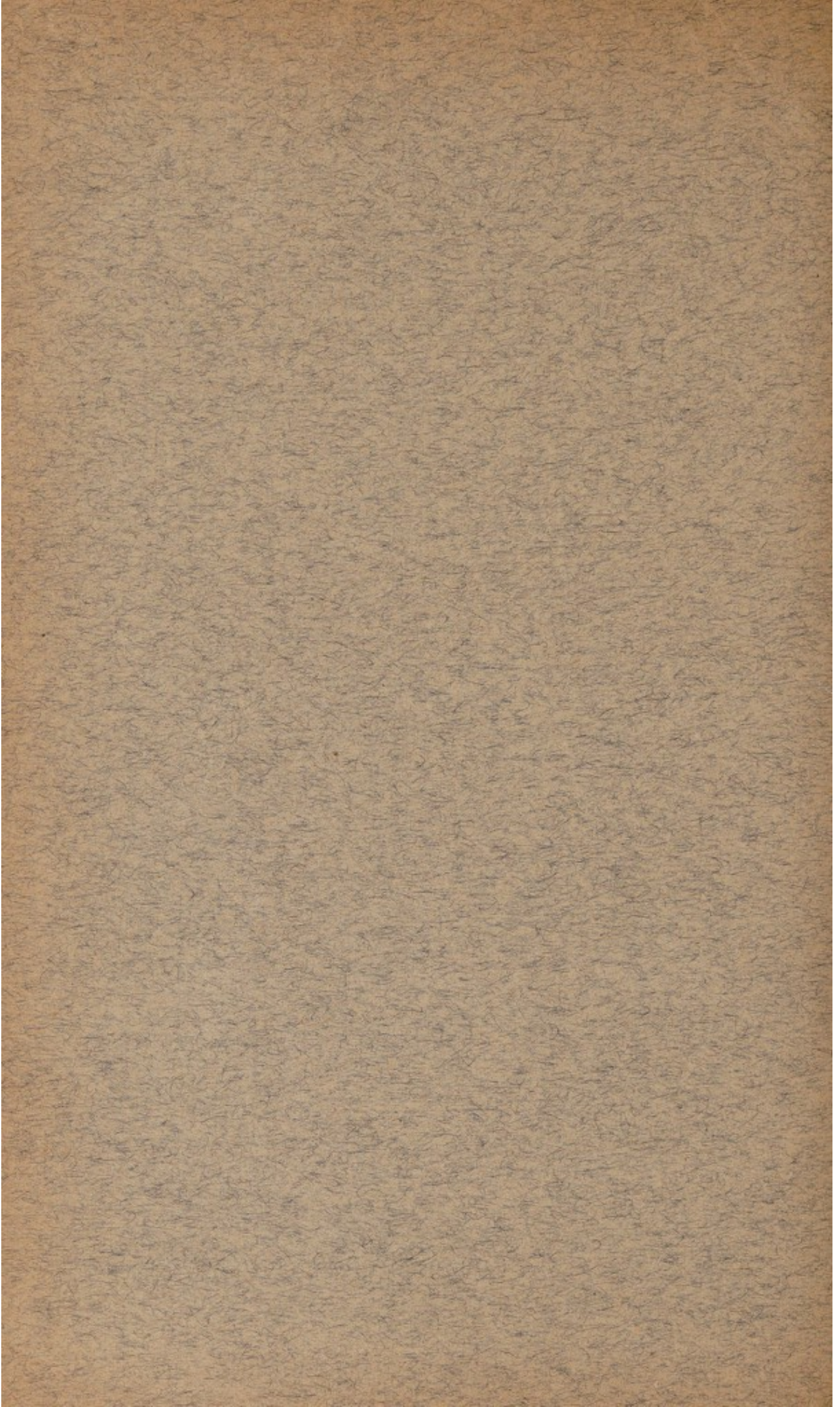
(20—25 JULI 1925),

DOOR

Dr. J. B. F. VAN GILS, *arts te 's-Gravenhage.*

.

Overgedrukt uit het: NEDERL. TIJDSCHRIFT VOOR GENEESKUNDE
— Negen en Zestigste Jaargang 1925. Tweede Helft No. 14. —

HET VIJFDE INTERNATIONALE CONGRES VOOR DE GESCHIEDENIS
DER GENEESKUNDE.

(20—25 Juli 1925).

„Het gaat met de geneeskunde als met de menschheid, die, wanneer zij haar geschiedenis vergeet, haar eigen vonnis velst”.

(TRICOT—ROYER).

Van den 20sten tot den 25sten Juli werd dit jaar te Genève het 5de congres voor de geschiedenis der geneeskunde gehouden. Uit alle wereldstreken waren de beoefenaars dezer wetenschap weer bijeengekomen. Vooral de Amerikanen, en — het mag met eenigen nationalen trots vermeld — de Nederlanders waren er goed opgekomen. VAN ANDEL, KROON, DE LINT, DE WAARD en VAN GILS vormden het vijftal, dat ons landje vertegenwoordigde.

Een bonte mengeling van voordrachten trekt aan mijn herinnering voorbij. Er is gesproken over de geneeskunde in het steenen tijdperk en in de 19de eeuw; over de ontwikkeling der geneeskundige wetenschap in Polen en in Marocco; over HIPPOCRATES, PARACELUS en ALBERT VON HALLER; over de pest en de syphilis; over VOLTAIRE en LAVATER in hun betrekking tot de geneeskunde; over ex-voto's en idolen. Ja waarover is er niet gesproken? Drie dagen lang hebben wij met aandacht zitten luisteren naar de reeks verhandelingen, die — de eene meer, de andere minder belangrijk, — toch alle het hare er toe bijdroegen, om onze kennis van de geschiedenis der geneeskunde te verrijken, en onze liefde voor dit studievak te vergrooten.

Hier een verslag te geven van al die voordrachten is onmogelijk. Aan de gewoonte getrouw wil ik alleen vermelden, dat van de Nederlanders collega VAN ANDEL een mededeeling deed over „de geneeskunde op beeldhouwwerken” en daarbij afbeeldingen van gevelsteen en vertoonde; dat collega DE LINT een tot nog toe onbekenden brief van THEODOOR TRONCHIN over de pokkenonting door middel van den suton besprak; en dat ondergeteekende een korte beschouwing wijdde aan de schilderkunst van NICOLAAS MOEYAERT, die het bezoek van HIPPOCRATES aan DEMOCRITUS voorstelt.

De eerste bijeenkomst van het congres had Maandag den 20sten Juli plaats in het „Atheneum”, des namiddags te 3 ure. De voorzitter, dr. CHARLES GREEN CUMSTON, privaats-docent in de geschiedenis der geneeskunde aan de universiteit van Genève, heette de deelnemers van het congres welkom, en herdacht eenige vooraanstaande Geneefsche geneesheeren uit het verleden, nl. DANIEL LECLERQ, JEAN-ANTOINE SARRASIN en THEOPHILE BONET. Na nog hulde te hebben gebracht aan dr. DE PEYER, den secretaris, en dr. SCHAUENBERG, den penningmeester, verklaarde hij het congres voor geopend.

De voorzitter van de Geneefsche Vereeniging voor Geneeskunde, dr. ANDRÉ PATRY, wees op het groote aandeel, dat de Zwitsersche geneesheeren hebben gehad in de ontwikkeling der oogheelkunde, en bracht het congres den groet over van onze collega's uit Genève.

De heer ANDRÉ OLTRAMARE wenschte namens de regeering van Staat en Kanton den congressisten een aangenaam en nuttig verblijf in zijn vaderland.

De rector van de universiteit van Genève, de heer GEORGES WERNER, voerde namens het bestuur der hoogeschool het woord.

Dr. HUGUES OLTRAMARE sprak eenige vleierende woorden uit naam der regeering van de stad.

Hierop werd door den voorzitter van de Internationale Vereeniging voor geschiedenis der geneeskunde, dr. TRICOT—ROYER, in den hem eigen trant geantwoord met een keurige, korte redevoering, waarvan de eerste zin als motto van dit feuilleton is gekozen.

Na afloop van deze officieele toespraken hield prof. EUGÈNE PITTARD een voordracht met lichtbeelden over „geneeskundige operaties in het steenen tijdperk”.

Des avonds ontvingen de voorzitter en mevrouw CUMSTON ons in het „Hôtel des Bergues”, waar drie Geneefsche dames zang-, piano- en vioolmuziek, en zelfs een opzettelijk voor dit feest gecomponeerde „Hommage aux Princes de la Santé !” ten gehoor brachten. Na het concert stond een keurig avondmaal gereed. Het werd laat, en niemand scheen er aan te denken, dat de zitting van het congres den volgenden morgen reeds om 9 uur zou beginnen.

Na des Dinsdags van 9 tot 12 en van 2 tot 4 uur vergaderd te hebben, wachtte ons een heerlijke verpozing in den vorm van een „garden-party” op het buiten van dr. FRÉDÉRIC RILLIET. Behalve van de uitgebreide verzameling brieven, portretten, diploma's, enz. betrekking hebbende op den beroemden naamgenoot en grootvader van onzen gastheer, mochten wij daar genieten van het heerlijke uitzicht op het meer en den Mont-Blanc, van een verrukkelijke wandeling in den reusachtigen, lommerrijken tuin, en — niet te vergeten — van de kostelijke versnaperingen, waarvan vooral de vloeibare op dezen heeten zomerdag gretig aftrek vonden. Het zij hier tusschen twee haakjes opgemerkt, dat dit congres zich, behalve door de warme ontvangst van onze Zwitsersche collega's, ook nog door een natuurlijke warmte-golf heeft onderscheiden.

De Woensdag werd weer geheel in beslag genomen door wetenschappelijken arbeid. Na de middag-zitting werd een bezoek gebracht aan de Stadsbibliotheek, en de uitgebreide verzameling portretten, handschriften en wiegedrukken, daar aanwezig, bezichtigd. De avond van dezen dag was bestemd voor de ontvangst door het stadsbestuur van Genève in het „Palais EYNARD”. Het was er gezellig in den tuin van het paleis. De witgedekte tafels onder het rustig brandende kaarslicht hadden iets spookachtigs. En telkens weer keerden de feestelijk uitgedoste gasten uit den tuin terug naar dit lokkende middelpunt, als de vlinder tot de vlam. Doch, voor zoover ik weet, zijn wij er allen ongeschroeid vandaan gekomen, hoogstens alleen een beetje verhit door den vurigen landwijn.

Een rondvaart over het meer van Genève nam den Donderdag in beslag. Reeds om 8 uur 's morgens begon deze heerlijke tocht, op een geriefelijke, ruime salonboot. Een geweldige onweersbui, die met ons mee dreef, en zich vlak boven onze hoofden ontlastte, kon wel het uitzicht maar niet de stemming bederven. Integendeel, wij waren dankbaar voor het grootsche natuurafereel, dat de opgepakte zware wolken, het donkere water en de sombere bergwanden ons boden, plotseling nu en

dan door een bliksemstraal hel verlicht, en op het netvlies een beeld achterlatende, als het magnesiumlicht op de gevoelige plaat. Maar, eerlijk gezegd, waren wij toch nog dankbaarder, toen het onweer voorbij was, de wolken braken, en de zon weer verscheen, om ons dien dag niet meer te verlaten. Het was, of toen ook de muziek van het strikje, dat ons op de boot vergezelde, vroolijker klonk. Zoo voeren wij dan het meer in zijn geheele lengte over tot aan Montreux, bezichtigden het prachtige, historische kasteel van Chillon, nuttigden in een der ridderzalen van dit slot een kleine hartversterking, ons door de collega's uit Montreux en omgeving aangeboden, om dan weer terug te varen tot aan Evian.

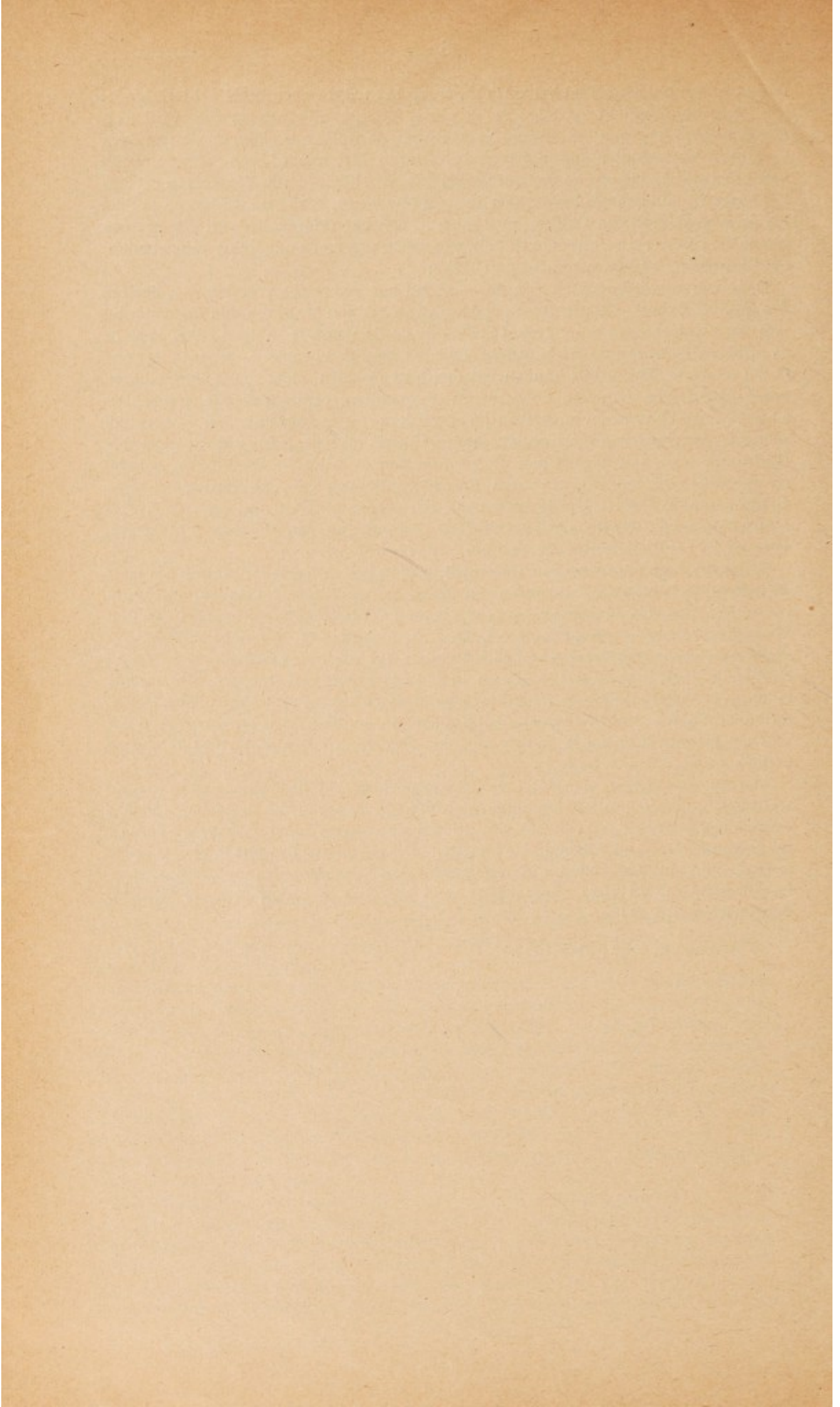
Daar waren wij de gasten van de — ik zal het maar niet vertalen — „Société des Eaux d'Evian". Op het groote platform van het 300 M. boven den waterspiegel van het meer gelegen hôtel Royal-Splendide — de naam is in geen enkel opzicht overdreven — waren de tafels gedekt voor het keurige noenmaal, dat wij ons goed lieten smaken. Natuurlijk konden wij ons hart ophalen, onze maag verkwikken, onze ingewanden reinigen, onze nieren doorspoelen, onze krakende gewrichten smeren, onze bloedvaten ontkalken (voor verdere aanwijzingen zie den prospectus) met een overvloed van Evianwater. Maar denk vooral niet, lezer, dat dit de eenige tafeldrank was. Een bezoek aan de bron en aan de wijdsche drinkhallen volgde, en spoedig verlieten wij weer den Franschen bodem, om den terugtocht naar Genève te aanvaarden. Op de boot werd een dansje gemaakt; en een der Nederlandsche gasten, overigens een geestdriftig bewonderaar van klassieke schoonheid, vormen en rythme, ontpopte zich als een verwoed „stepper".

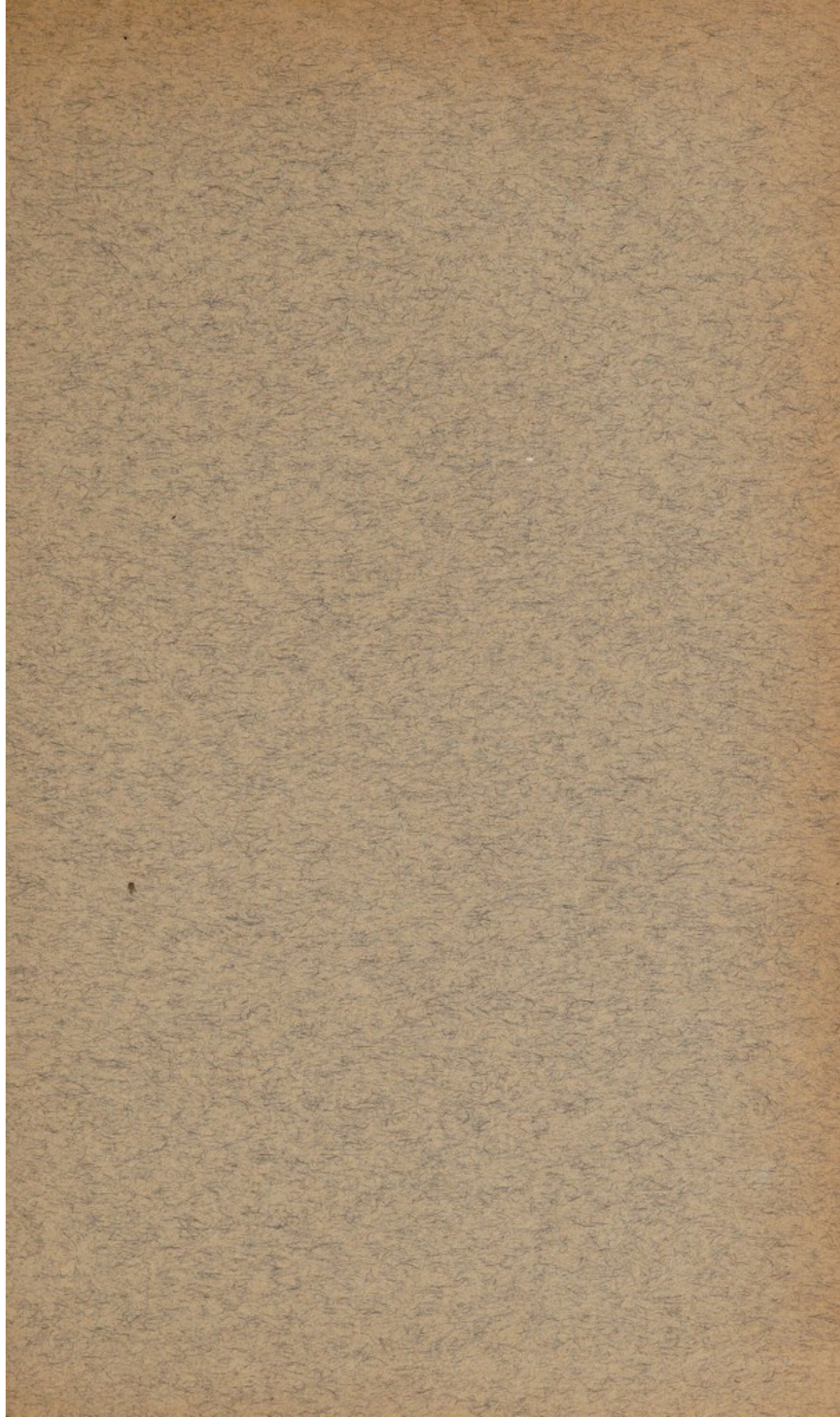
Vrijdagmorgen om negen uur waren wij weer in het „Atheneum" bijeen om naar de laatste voordrachten te luisteren. Na afloop hiervan hield dr. CUMSTON een korte toespraak, waarbij hij, zooals gewoonte is, den voorzittershamer overgaf aan den voorzitter van het volgende congres, dr. J. G. DE LINT. In de huishoudelijke vergadering van het bestuur was namelijk besloten, het volgende congres te doen plaats hebben in Nederland, en wel te Leiden, in de laatste helft van Juli 1927. Dit besluit is alleen genomen, nadat de Nederlandsche afgevaardigden zich overtuigd hadden, dat het congres „internationaal" zal kunnen zijn, in den waren en volstrekten zin van het woord. Meer zal ik er hier niet van zeggen. „A bon entendeur demi-mot suffit".

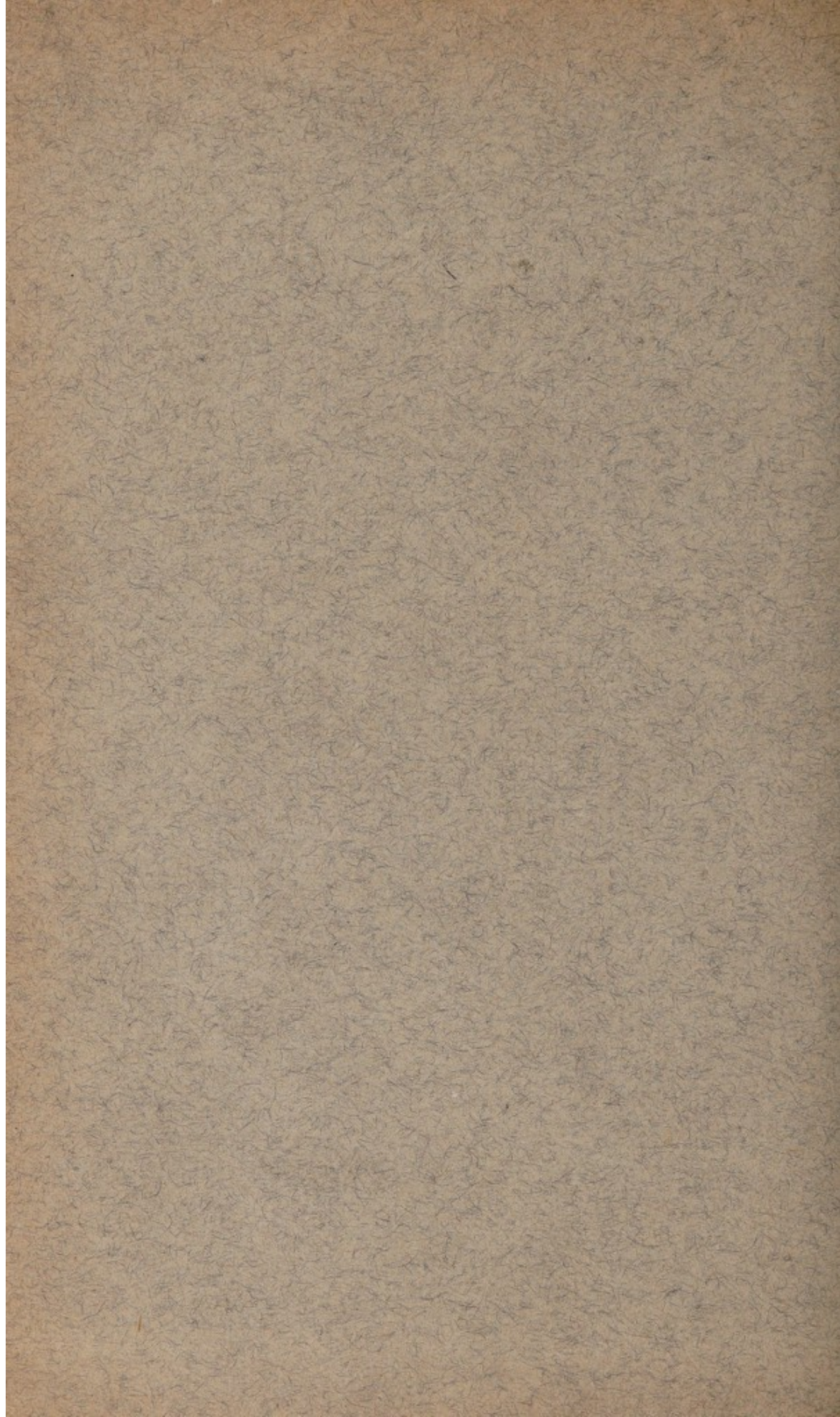
Aan het slotbanket in „Hôtel des Bergues" ging het heel gemoedelijk toe. Er werd veel gesproken, meer dan anders gebruikelijk is, natuurlijk in de eerste plaats over den goeden afloop van het pas geëindigde congres maar ook veel over het nu volgende. Dat „nu volgende" is dus het congres van 1927 in ons land. De beurt is thans aan ons. Laat allen, die in de geschiedenis der geneeskunde belangstellen, medewerken om in 1927 onze gasten even hartelijk te ontvangen, als wij door hen ontvangen werden. Zoo zij het.

's-Gravenhage, September 1925.

J. B. F. VAN GILS.

OVERDRUK UIT

JANUS

40ste JAARGANG 1936

LEIDEN — E. J. BRILL

BIBLIOGRAPHIE

ERNEST WICKERSHEIMER. *Dictionnaire biographique des Médecins en France au moyen-âge*. Paris. E. Droz. 1936. VIII—867 p. en 2 vol. in-8°.

Le présent ouvrage dû à la plume de l'éminent administrateur de la bibliothèque nationale et universitaire de Strasbourg est la couronne mise sur l'ensemble de son oeuvre médico-historique magistrale. Il sera accueilli avec joie par tous ceux qui s'occupent de l'histoire de la médecine.

Au premier abord le titre paraît limitatif par sa concision, mais on remarque rapidement que l'auteur a amplement élargi le cadre de son travail en y réunissant tout aussi bien ceux qui ont exercé leur art sur le sol français, que ceux qui y ont dispensé leur enseignement ou même ceux qui y ont puisé leurs connaissances médicales. En considérant le rôle prépondérant qui échet à la France pendant cette période de plus de dix siècles, qui fait le champ d'études de l'auteur, on comprend qu'il a labouré un terrain documentaire d'une prodigieuse richesse. Son dictionnaire n'est pas le produit d'un travail rassemblé à la hâte ou fait sur commande: il est le fruit arrivé à maturité après une bonne trentaine d'études ferventes. Il est la cristallisation de toutes les recherches patientes nécessitées pour l'élaboration d'une prodigieuse série de travaux importants. Sa thèse parue en 1905 en marque le début, *Les commentaires de la Faculté de Médecine de l'Université de Paris*, (1915), *Les Anatomies de Mondino dei Luzzi et de Guido de Vigevano*, (1926), *Le recueil des plus célèbres astrologues... de Symon de Phares* (1929), en constituent autant de jalons brillants... (1) et Wickersheimer nous pardonnera de laisser pour l'instant dans l'ombre, mais non dans l'oubli, le nombre considérable d'études originales, toutes marquées du sceau de la plus scrupuleuse probité scientifique et basées sur des recherches personnelles poursuivies inlassablement à travers les fonds d'archives et de bibliothèques les plus épars ou les plus négligés. En feuilletant ces volumes, le lecteur sera très étonné de ne rencontrer qu'avec parcimonie des indications mentionnant le nom de Wickersheimer, tandis que les autres publications bénéficient d'un „état civil” libéral et précis, s'il veut cependant prendre la peine de rechercher la „paternité” d'un grand nombre d'annotations nettes mais anonymes il constatera que la science de l'auteur n'a d'égale que sa discrétion. Pendant ces six lustres, Wickersheimer n'a jamais lu ni étudié que la plume à la main, le fichier à son côté. Chaque nom, chaque particularité d'apparence minime mais se rapportant à un quelconque personnage médical, ont été consignés fidèlement avec toutes les références bio-bibliographiques idoines. Les fiches se sont accumulées, se complétant, se vérifiant, se corrigeant les

unes les autres, elles se sont concrétisées en des notes courtes ou longues, suivant l'importance du curriculum vitae des sujets auxquels elles se réfèrent. On peut se faire une idée du nombre de ces articles en jetant un coup d'oeil sur l'index onomastique copieux et soigné qui complète l'ouvrage. Il tient quelque 70 pages, chacune sur deux colonnes de quelque 60 noms. Index et notices s'imbriquent pour aider à l'identification des individus dont les noms ont subi à travers les documents et les siècles des graphies les plus capricieuses.

Tout cela forme du bon travail, une mine inépuisable dont on peut utiliser les matériaux solides, sans arrière pensée et en toute confiance.

Dans son avant propos, d'une concision de Tacite, Wickersheimer s'excuse des *erreurs et lacunes* qu'on trouvera dans son dictionnaire. S'il veut absolument avoir une consolation nous lui dirons qu'évidemment aucune oeuvre humaine n'est parfaite et que toutes sont perfectibles, mais tout imparfait que cet ouvrage pourrait paraître à sa grande modestie l'auteur peut être assuré qu'il restera pour tous et pour très longtemps une aide journalière précieuse.

Pour composer un recueil de l'envergure de celui de Wickersheimer, diverses qualités indispensables étaient requises. La constance et l'homogénéité dans le plan du travail, la bonne foi et la clairvoyance dans la critique, la maturité et l'indépendance du jugement, privilèges élaborés par le temps, enfin un esprit généreux d'altruisme qui dispense sans compter aux autres le fruit de recherches personnelles.

Ceux qui possèdent ces vertus insignes ne se rencontrent pas tous les jours ni à tous carrefours.

Dr. A. F. C. VAN SCHEVENSTEEN

(1) C. A. ERNEST WICKERSHEIMER. *La médecine et les médecins en France à l'époque de la Renaissance*. Paris. A. Maloine. 1905. 575 p. in-8°.

Ibid. *Commentaires de la Faculté de Médecine de l'Université de Paris*. (1395—1516 Paris. Imprimerie Nationale. 1915. XCVII — 561 p. in-4°.

Ibid. *Anatomies de Mondino dei Luzzi et de Guido de Vigevano*. Paris. E. Droz. 1926. 92 p. — 16 planches hors texte. Gd in-4°.

Ibid. *Recueil des plus célèbres astrologues et quelques hommes doctes faict par Symon de Phares du temps de Charles VIII*, publié d'après le manuscrit unique de la Bibliothèque Nationale. Paris. H. Champion. 1929. XII — 307 p. In-8°.

